

FİLTRELEME ve KÜTÜPHANELER

Umut Al*

Filtreleme (filtering), son yıllarda İnternet dünyasında oldukça ilgi çeken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu ile ilgili pekçok şey bültenlerde, tartışma gruplarında ve bireyler arasındaki sohbetlerde yoğun olarak tartışılmaktadır. Önemli bir arama motoru olan Yahoo'da da İnternet'te filtrelemeye yönelik olarak 7 ayrı kategori bulunması konunun popülerliğini göstermesi açısından dikkate değer bir noktadır (Yahoo, 2001). Zamanla filtreleme kütüphanelerin de gündemine girmiştir. Bu noktada konunun ağırlıkla gündeme getirildiği kütüphane türleri ise halk kütüphaneleri ve okul kütüphaneleridir. Bu kütüphane türlerinin konuyu ilk olarak ele almalarındaki başlıca sebep ise söz konusu kütüphanelerin kullanıcılarının önemli bir kısmını çocukların oluşturmasıdır. Bu yazıda filtrelemeye yönelik bilgi ve değerlendirmenin yanı sıra bu olayın halk kütüphaneleri ile ilgili olan kısmı ele alınacaktır.

Filtreleme terimi, İnternet üzerinde yer alan materyallere erişimin sınırlandırılması ve engellenmesi amacıyla yazılım kullanılmasını ifade eden bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır (The Libray Association, 1999). Filtreleme programları (Bkz. Ek. Bazı Filtreleme Yazılımları ve Erişim Adresleri) istenmeyen materyallerin ekranda görünmesini engellemek için geliştirilmektedir. ABD Anayasa Mahkemesi filtreleme yazılımının nasıl çalışacağını tanımlarken uygun olmayan sitelere erişimi

*Arş. Gör.; Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü
(umutal@hacettepe.edu.tr)

engelleyen bir sistemi getirmeye çalışmaktadır. Bu noktada devreye engelleme yazılımı girmektedir. Engelleme yazılımı genellikle bir veya birden fazla web sunucusuyla çalışmakta ve belirli web sayfaları ve sitelerine erişimi engellemektedir (Jenner & Block, 2000).

Engelleme yazılımı iki farklı yöntemle çalışmaktadır. İlkinde, bir yazılım satıcısı önceden belirlenen kriterleri kullanarak içeriklerine bağlı olarak web sitelerini kategorilere ayırmakta, bunları tanımlayarak uygun olmayan sitelerin bir listesini geliştirmektedir. İkinci yöntemde ise satıcı girilmesi istenmeyen sitelere erişimi, anahtar kelime taraması yöntemini kullanarak engellemektedir. Yazılım satıcıları genellikle sitelere erişimi engellerken kullandıkları kriterleri açıklamamaktadırlar. Bu yüzden filtrelerin gerçekten kütüphanenin internet politikasına veya çocuklara zararlı materyallerin yasal tanımlamalarına uygun olup olmadığını gözlemek imkansız olmaktadır. (Jenner & Block, 2000) Satıcıların engelleme kararlarındaki belirsizlik nedeniyle engellenen sitelerin sayısını bilmek hemen hemen imkansızdır.

HALK KÜTÜPHANELERİNDE FİLTRELEME

İnternet'te özellikle web yoluyla erişimin popülerlik kazanmasından itibaren, halk kütüphanelerinde bu erişimin nasıl serbest olacağı hakkında tartışmalar başlamıştır. Bu tartışma özellikle kütüphanelerin bilgiye erişimlerini web yoluyla desteklemelerinden hemen sonra başlamıştır. Toplum için bilgiye kapsamlı bir erişim sağlayan web, bilginin demokratikleştirilmesi düşüncesiyle toplumun bilgiye erişiminde önemli bir kaynak olan halk kütüphaneleri için düşünülmüştür (Diaz, 1998). Amerika'daki halk kütüphanelerinin dörtte üçünden fazlası topluma İnternet erişimi sunmaktadır. Bunların yüzde 50'si 1998 yılı itibariyle filtreleme yazılımı kullanmaktadır. Yıllar ilerledikçe daha fazla sayıda kütüphanenin filtreleme yazılımlarının değişik formlarını bilgisayarlarına

yükleyeceği tahmin edilmektedir (Jenner & Block, 2000). Willson ve Oulton'un (2000:197) Birleşik Krallık'taki halk kütüphanelerine yönelik olarak yapmış oldukları bir anket çalışması ise Birleşik Krallık'taki halk kütüphanelerinin %60'ının, halkın Internet'e eriştiği bilgisayarlarda filtreleme veya engelleme yazılımı kullandığını göstermektedir. Görülmektedir ki Internet altyapısının son derece gelişmiş olduğu iki ülkede de halk kütüphanelerinin filtrelemeye göstermekte olduğu ilgi çarpıcıdır.

Internet'i filtrelemeye bağlı olarak birtakım sorular akla gelmektedir. Yasal açıdan bakıldığında 2 olay ön plana çıkmaktadır. Birincisi kütüphanelerin Internet terminallerinde içerik temelli fitreleme yapılmasıyla kütüphanelerin ne gibi engellerle karşı karşıya kalacağı sorusu, ikincisi ise kütüphanelerin Internet terminallerine filtrelleme yazılımını kurmaları için potansiyel engeller olup olmadığıdır (Jenner & Block, 2000).

Kütüphaneler Internet üzerindeki anayasal olarak koruma altına alınan materyallere yetişkinlerin erişimini kesinlikle engellememektedirler. Bu sistem yetişkinlerin filtrelenmemiş Internet erişimine izin vermeyi gerektirmektedir. Bunun yanında yasal olarak korunan materyallere küçüklerin erişiminin sınırlanması, kanunların farklı yorumlanmasının bir sonucudur. İşte bu yorum farklılıkları filtrelemeye yönelik değişik uygulamaları gündeme getirmektedir; Aşağıda sözü edilen konuya ilişkin uygulama türleri maddeler halinde verilmektedir:

1. Kütüphanenin, terminalleri üzerinde bütün yaştaki kullanıcılar için erişimi sınırlamak amacıyla ticari olarak elde edilebilen

- engelleme yazılımlarını kullanması
2. Kütüphanenin, filtreleme yazılımını bütün terminallere, yetişkinlere gerektiğinde bu yazılımı kesme seçeneğiyle yerleştirmesi
 3. Kütüphanenin, filtreleme yazılımını çocukların kullandığı bölümdeki terminallere yerleştirip diğer terminallerde filtreleme yazılımı kullanmaması
 4. Kütüphanenin, sadece ailelerin izniyle filtrelenmemiş erişimi çocuklara sağlaması
 5. Kütüphanenin, “akıllı kart” sisteminin bazı formlarını kullanarak ailelere ve diğer kullanıcılara farklı filtreleme seçenekleri sunması
 6. Kütüphanenin, kütüphane personelinin gözetiminde kullanıcılara filtrelenmemiş erişim sağlaması ve gerektiğinde müdahale etmesi (Jenner & Block, 2000).

Seçim ve Yol Gösterici Erişim

Internet'te önemli bilgileri toplamak için tarama motorlarının hazırlanmasına paralel bir şekilde filtreler de ortaya çıkmıştır. Halk ve çocuklar için uygunsuz materyallerle ilgili düşülen müşkül duruma ilişkin teknik çözümler düşünölmeye başlanmıştır. Bu çözümler kütüphanelerin topluma yönelik makineleri üzerinde uygun olmayan materyallerin, geçici vasıtalarla sınırlandırılmasını sağlayıcı tedbirler şeklinde olmaktadır. Ohio Devlet Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde çalışan web kütüphanecisi Karen Schneider'in yaptığı bir projede bu filtreleme ürünlerinin bir çoğı değerlendirilmektedir. Schneider'in çalışmasında yer alan ve halk kütüphanelerinde ilginç bir filtreleme alternatifi sağlayan

Kütüphane Kanalı (Library Channel) üzerinde bir miktar durmakta yarar vardır. Ürünün en büyük özelliği bir filtre olmayıp, bir seçim aracı olmasıdır. (Diaz, 1998:147) Toplumla açık Internet erişimi üzerine yapılan tartışmalarda, filtreleme ve seçim arasındaki farkın gözden kaçırılmaması oldukça önemlidir.

Kütüphane Kanalı sitelerin seçiminde değişik olanaklara sahiptir. Internet'e kılavuzlu erişim ve konu rehberlerinde bulunan listeler aracılığıyla diğer kütüphanelerin kaynaklarına da erişim olanağı sağlamaktadır. Kütüphane Kanalı 3 farklı şekilde çalışmaktadır;

- Önceden seçilmiş olan sitelere menü sistemi aracılığı ile erişim,
- Kütüphanenin alt konu başlıklarının her birinin altında Internet arama motorlarına bağlantı kabiliyeti ile beraber her URL'ye giriş imkanını kullanıcının elde etmesini sağlayan menü sistemi,
- Adresin bloke edilmesi veya adresin ifade edilmesinin sınırlandırılması (Diaz, 1998:148).

Söz konusu sistem 10.000 porno sitenin elenmesi için yeterince sağlam görünmemekle birlikte, eğer kütüphane, kullanıcılarının, kendi teknolojilerini Internet ortamında sohbet (chat) yapmak vb. amaçlarla kullanılmasını istemediği durumlarda sohbet odalarına erişimi ortadan kaldırmak suretiyle etkili olmaktadır (Diaz, 1998:148).

KÜTÜPHANELERDE FİLTRELEME YAZILIMININ KULLANILMASI

İletişim Ahlakı Kanunu'na karşı Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği (ACLU) ve Amerikan Kütüphane Derneği (ALA) tarafından iki büyük mücadele ortaya konmuştur. Amerikan Kütüphane Derneği'nin sansüre karşı düşünceleri Kütüphane Hakları Bildirgesi'nde açıkça belirtilmektedir. ALA her formdaki sansüre karşıdır. Bunların içinde, metin veya görüntülerin uygunsuz olan kısımlarının kesilmesi, küçüklerin erişimi için ailelerden imzalı izin istenmesi veya yaş gibi erişim bariyerleri kullanarak kaynakların erişiminin sınırlandırılması gelmektedir (Truett, 1997: 223). Öte yandan 26 Haziran 1997'de Amerika Birleşik Devletleri Anayasa Mahkemesi'nin yayınladığı kanunla İnternet iletişimi anayasal koruma altına alınmıştır. Mahkemeye göre İnternet ile iletişim kitaplar, süreli yayınlar, gazeteler vb gibi yayınlarla aynı düzeyde anayasal korumaya sahiptir. Anayasa Mahkemesi'nin kütüphaneler için en kritik kararı ise, dermelerini İnternet üzerinden erişime açan kütüphanelerin, kitaplar için uygulanan aynı anayasal korumayla bunu yapmaya devam edecek olmalarıdır. Anayasal koruma kullanıcılarına İnternet'e erişim olanağı sağlayan kütüphaneleri korumaya devam edecektir. Mahkeme bireylerin birbirleriyle iletişiminin önemini kabul etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin kararı söz konusu olayı koruma altına almayı amaçlamaktadır. Amerikan Kütüphane Derneği de Kütüphane Hakları Kanunu'nu ihlal eden konuşmalara erişimi engellemek amacıyla kütüphanelerin filtreleme yazılımı kullanmasını onaylamaktadır (American Libray Association, 1997a). Kütüphanenin elektronik bilgiye erişimi nasıl gerçekleştireceği ile ilgili olarak, her kütüphane kendi misyonunu, amaçlarını, hizmet verdiği toplumun ihtiyaçlarını düşünmelidir. Bununla

birlikte evrensel bilgiye, hizmetlere ve ağlara erişim sağlama bir kütüphanenin koleksiyonu için materyal satın alma ve seçme işlemleri ile aynı şekilde düşünülmemelidir. Elektronik bilginin doğruluğuna karar verme de bazı özel problemler ortaya çıkmaktadır. Elektronik olarak eriŐilen bazı bilgiler kütüphanenin seçim ve koleksiyon geliştirme politikalarına uygun olmayabilmektedir (American Libray Association, 1996).

Kütüphanelerde Filtreleme Yazılımlarının Kullanılması Konusundaki Problemler

Filtreleme yazılımlarının kütüphanelerde kullanılması ile ilgili olarak birtakım problemler söz konusudur. Genel olarak bu problemler Őu şekilde ifade edilebilir:

- Güncel engelleme yazılımları sadece bazılarının düşündüğü gibi uygun olmayan materyalleri değil, kanunlarla korunan bir takım bilgilere erişimi de engellemektedir. Bunun sonucu olarak yasal ve kullanışlı olan materyallere erişimin de engellendiği görölmektedir. Ünlü ticari filtreleme ürünleriyle eriŐimleri engellenen bazı örnek konuları; kadın hakları, AIDS, hayvan hakları şeklinde sıralamak olanaklıdır.
- Filtreler aracılığı ile üreticinin görüŐ açısının topluma zorla kabul ettirilmesi söz konusudur.
- Üreticiler genellikle neyin erişime engellendiğini belirtmemelerinin yanı sıra yanlışlık sonucu engellenmiŐ olan sitelere nasıl eriŐilebileceđi ile ilgili bilgileri de sunmamaktadırlar.
- Kimi yazılımlarda içeriği engellemede kullanılan kriterlerin

belirsiz bir şekilde tanımlandığı ve subjektif olarak uygulandığı görülmektedir.

- İnternet'te eğitici ve kullanışlı sitelere de erişimin engellenmesi söz konusudur.
- Birçok filtreleme yazılımı ev için tasarlanmaktadır. Filtreler ailelerin çocukları için tercihlerine yönelik kararlarına cevap vermeyi amaçlamaktadır. Kütüphaneler ise değişik tercih ve görüşlerle, farklı ve geniş topluluklara hizmet vermekle yükümlüdür. İnternet sitelerinin engellenmesi kütüphanenin misyonuna karşıdır, çünkü bu engelleme bilgiye erişimi sınırlandırmayı ifade etmektedir.
- Kütüphanecinin rolü kullanıcılara bilgi kaynaklarının seçiminde yardımcı olmak ve tavsiye vermektir. Her ne kadar tartışılsa da genel olarak kabul edilen durum, sadece ailelerin kendi çocuklarının kütüphane kaynaklarına (İnterneti de içeren) erişimini engelleme hakkına sahip oldukları yönündedir. Kütüphanecilerin aileler gibi hareket edemeyeceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.
- Filtreleme yazılımı kullanan kimi kütüphaneler, çocuklarının İnternet üzerindeki bazı materyallere erişimini istemeyen ailelerle, bu isteklerini belirten bir kontrat imzalamaktadırlar. Kütüphaneler yazılımdan kaynaklanan teknolojik sınırlılıklara bağlı olarak bu kontrata tam anlamıyla uyamamaktadır. Bu da onları birtakım yasal engeller ve davalarla karşı karşıya getirmektedir (American Libray Association, 1997b).

Sonuç ve Öneriler

Bilginin paylaşımının son derece yoğun olduğu bir ortam olan İnternet’te filtreleme tam anlamıyla bir çözüm değildir. Konunun otoritesi kişi ya da kurumlar pekçok siteye, tartışma listelerine ve sohbet odalarına erişimin engellenmesini savunmakla birlikte, bu noktada yasağcı bir yaklaşımın istenmeyen sonuçlar doğurabileceği gerçeği de gözardı edilmemelidir. Halk ve okul kütüphanelerinde çocukları korumaya yönelik bir tedbir olarak düşünülen filtreleme konusunda en gerçekçi yaklaşım İnternet kullanıcısı olan kişilerin bilinçlendirilmesidir. Bu bağlamda kütüphanecilere düşen sorumluluk kütüphane personelini, yönetsel kurumları, toplum liderlerini, aileleri İnternet’in avantajları ve dezavantajları konusunda eğitmeleri ve bilinçlendirmeleridir. Bununla birlikte kütüphanelerin yapmasında yarar bulunan bazı noktalar şu şekilde sıralanabilir:

- Kütüphanelerde materyallere erişimdeki politikaları ve İnternet kullanımı konusundaki kuralları içeren ve kanunlarca onaylanan bir kılavuz hazırlanmalıdır.
- Genel kullanım ve çocukların kullanımı için web sayfaları geliştirilmelidir.
- İnternet ortamında kullanıcıların kişisel haklarının korunması sağlanmalıdır.
- Aileler için bilgi ve eğitim sağlanmalı, İnternet kullanımının hangi durumlarda sınırlandırıldığı anlatılmalıdır.
- Kullanıcı davranışları kuralları oluşturulmalı ve uygulanmalıdır.
- Kütüphanelerin İnternet’lerini oluşturmaları teşvik edilmelidir. Böyle bir durumda kütüphaneler kendi kullanıcı profillerine uygun “portallar” oluşturacaklardır.

Şüphesiz teknolojinin hızla gelişmesine paralel olarak filtrelemeden başka değişik alternatiflerin de ortaya çıkması kaçınılmazdır. Filtreleme özellikle çocukların Internet'in zararlı kabul edilen kısmından korumaya çalışan ebeveynler için geçici bir çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Olaya kütüphaneler açısından bakıldığında, filtrelemeyi bir sansür olarak nitelendiren düşünce ile gerekliliğini savunan düşünce arasında bir süre daha tartışmaların yaşanacağı gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

American Library Association. (1997a). "Resolution on the use of filtering software in libraries". [Çevrimiçi]. Elektronik adres: http://www.ala.org/alaorg/oif/filt_res.html [28.Ekim.2001].

American Library Association. (1997b). "Statement on library use of filtering software American Library Association/ intellectual freedom committee". [Çevrimiçi]. Elektronik adres: http://www.ala.org/alaorg/oif/filt_stm.html [28.Ekim.2001].

American Library Association. (1996). "Access to electronic information, services and networks: an interpretation of the Library Bill of Rights". [Çevrimiçi]. Elektronik adres: <http://www.ala.org/alaorg/oif/electacc.html> [28.Ekim.2001].

Diaz, K. (1998). "Filtering, selection and guided access", *Reference & User Services Quarterly*, 38(2): 147-150.

Jenner & Block. (February 2000). "Memorandum: Internet filtering in

public libraries”. [Çevrimiçi]. Elektronik adres: <http://www.ftf.org/internetfilteringmemo.html> [27.Ekim.2001].

The Library Association. (1999). “The use of filtering software in libraries”. [Çevrimiçi]. Elektronik adres: http://www.la-hq.org.uk/directory/prof_issues/filter.html [27.Ekim.2001].

Truett, C. (1997). “Censorship and the Internet: A stand for school librarians”, *School Library Media Quarterly*, Summer97 25(4): 223-227.

Willson, J. ve Oulton, T. (2000). “Controlling access to the Internet in UK public libraries”, *OCLC Systems and Services*, 14(4): 194-201.

Yahoo. (2001). “Yahoo search results for Internet filtering”. [Çevrimiçi]. Elektronik adres: <http://search.yahoo.com/search?p=Internet+filtering&h=C> [27.Ekim.2001].

OLUŞUM /36

EK: BAZI FİLTRELEME YAZILIMLARI VE ERİŞİM ADRESLERİ

Yazılım	Web Adresi
Catch Cheat	http://www.catchcheat.com/
ChildWatch Lite	http://www.pacel.com/
Cyber Patrol cyberpatrolproduct.html	http://www.software4parents.com/
Cyber Sentinel cybersentinel.html	http://www.software4parents.com/
Enuff	http://www.akrontech.com/
FamilyClick	http://www.familyclick.com/
I-Gear index.htm	http://www.netcomply.com/products/igear/
Lighthouse	http://www.guidinglightsoftware.com/
Realtime Sentry	http://www.realtimesentry.com/
SafeNet	http://www.safenetcorp.com/
Starr	http://www.computer-snooper.com/
SuperScout plscout.html	http://www.group1iam.com/cgi-bin/iam/